

Feestelijk katknuppelen in Oegstgeest

DOOR KEES FLOOR

In 1863 was het vijftig jaar geleden dat Nederland onafhankelijk werd van Frankrijk en het Koninkrijk der Nederlanden ontstond. Daardoor was het in veel plaatsen in Nederland groot feest. Ook in Oegstgeest werden daartoe voorbereidingen getroffen. De *Leydse Courant* heeft het programma te pakken kunnen krijgen en schrijft daarover op 26 oktober:

‘Uit eene goede bron vernemen wij dat alhier tot gedachtenisviering van het herstel van Nederlands onafhankelijkheid van wege de gemeente op 18 November aanst. de volgende volksvermakelijkheden zullen plaats hebben: ... van 10-1 uren katknuppelen, vogelschieten, haansabalen enz.; ... Het is te wenschen dat de te geven feesten in de naburige gemeenten navolging vinden ...’

Die wens werd niet door iedereen gevoeld. Twee dagen later plaatste de krant namelijk een ingezonden stuk waarin de afzender zich krachtig tegen het katknuppelen of katkneppelen (afb. 1) en andere middeleeuwse en barbaarse kwelspelen uitsprak. En hij had wel degelijk een punt, zoals blijkt uit de beschrijving die de Leidse natuuronderzoeker, arts, dichter en schilder Johannes le Francq van Berkhey (afb. 2) ervan gaf; hieronder in hertaling weergegeven.

Afb. 1 Katknuppelen. Een van de tafereelen op een blad met 24 voorstellingen van allerlei soorten vermaak op de Amsterdamse kermis. Vervaardiger: Anoniem. Uitgever: weduwe C. Kok-van Kolm. Datering: 1842-1866. Bron: Rijksstudio RP-P-OB-200.435.

DE VOORBEREIDINGEN

Aan het eind of rond het midden van de kermistijd nodigde de waard van een dorp zijn klandizie uit om het katkneppelen te komen bijwonen of eraan deel te nemen. Hij vulde daartoe de prijzenpot met een aantal zilveren voorwerpen. Op de aangekondigde dag maakte hij de prijzen met linten en strikken vast aan een stok, die uit het raam werd gehangen. De prijs voor degene die de kat uit de ton knuppelde, bestond doorgaans uit een zilveren messenhecht.

Op het plein voor de herberg of in de kaatsbaan waren eerder al twee hoge en stevige palen in de grond geheid (afb. 3). Tussen die palen was een sterk touw gespannen. In het midden daarvan hing men een dicht gekuipde ton, met daarin een levende kat. Als alles klaar stond, konden de deelnemers zich aanmelden. Ze gaven hun naam op en betaalden een bedrag dat afhing van het aantal deelnemers. Uit de totale inleg kon de waard de door hem

Afb. 2 Johannes le Francq van Berkhey (1729-1812), die in zijn *Natuurlyke historie van Holland* een gedetailleerde beschrijving gaf van het katknuppelen. Portret toegeschreven aan Hendrik Pothoven. Bron: Museum De Lakenhal, Leiden.

uitgeloofde prijs betalen. Elke deelnemer was gehouden om, als hij als winnaar uit de bus zou komen, in de herberg twee tot vier flessen wijn aan te bieden, terwijl de waard elke deelnemer een fles wijn gaf. Zodra de aanmelding was gesloten, kreeg iedere werper een deelnemersnummer, dat met krijt op een van zijn schoenen werd genoteerd. Vervolgens trok men een streep in het zand of legde er een lange stok neer, waar de werpers achter moesten blijven. Een worp van dichterbij telde niet mee.

HET KATKNUPPELEN

Als iedereen klaar was om te beginnen, was de beurt eerst aan nummer 1. Net als de overige deelnemers had hij een zwaar stuk hout in zijn hand, een zogenoemde kneppel, vandaar de naam katknuppelen. Hij gooide de kneppel zo hard mogelijk tegen de ton waarin de kat

kneppel van nummer 1 had opgehaald. Dat deed hij zo snel mogelijk, want als de kat uit de ton sprong voor hij had geworpen, werd nummer 1 tot winnaar uitgeroepen. Zelfs als iemand mis gooide en de kat uit de ton sprong of viel voor de afgedwaalde kneppel was teruggehaald, kreeg hij de prijs.

Op deze manier ging men door met gooien tot de ton helemaal uit elkaar spatte of de kat eruit sprong, wat overigens meestal pas op het laatste moment gebeurde. De kat bleef namelijk, bedweld door het slingeren van de ton of verstijfd van angst, zo lang mogelijk in de ton zitten. Daardoor kwam het ook vaak voor dat de kat zo zwaar door een kneppel werd getroffen dat hij voor dood bleef liggen en met een stuk van de ton op de grond terecht kwam. Soms bleef de kat, van nature geneigd tot klauteren, aan de nagels hangen. Hoe het ook zij, uitein-

Jongelui probeerde de kat te pakken te krijgen; wie hem ving of oppakte, verdiende een fles wijn

opgesloten zat. Soms was het raak en kreeg de ton een flinke dreun, maar er werd ook vaak mis gegooid of niet krachtig genoeg om de slingerende ton noemenswaard te beschadigen. Als deelnemer nummer 1 had gegooid, ging nummer 2 pas werpen nadat hij eerst de weggeworpen

delijk viel of sprong de kat uit de ton. De deelnemer die het laatst had geworpen, was winnaar. De toeschouwers begonnen te juichen en de vergulde winnaar kreeg van iedereen gelukwensen. Ondertussen probeerden jongelui de kat te pakken te krijgen; wie hem ving of oppakte,

Afb. 3 Dorpskermis en katknuppelen in een gefingeerd dorp, ca 1780. Vervaardiger: Dirk Verrijck. Collectie Noord-Hollands Archief NL-HlmNHA_359_3398.

KENNISGEVING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van OEGSTGEEST brengen bij deze ter kennis aan de Ingezetenen,
DAT TOT VIERING VAN HET HERINNERINGS-FEEST VAN NEDERLANDS
BEVRIJDING VAN VREEMDE OVERHEERSCHING EN HERWONNEN ONAFHANKELIJKHEID,

OP WOENSDAG DEN 18 NOVEMBER AANSTAANDE,

VAN WEGE DE GEMEENTE ZULLEN PLAATS HEBBEN DE VOLGENDE

VOLKS-

VERMAKELIJKHEDEN,

VAN 'S MORGENS 8 TOT 10 URE,

R I N G R I J D E N,

VAN 10 TOT 1 URE,

TON-KNEPPELEN, VOGELSCHIETEN, HAANSABELEN ENZ.,

VAN 2 TOT 4 URE,

HARDDRAVERIJ

VAN BOERENPAARDEN

EN VAN 6 TOT 11 URE,

BILLARDEN,

AAN DE OVERWINNAARS ZULLEN FRAAIE PRIJZEN EN PREMIËN WORDEN UITGEREIKT.

Voorts zal in den voormiddag de Schooljeugd worden onthaald op Chocolate en Krentebrood, en aan elken leerling zal een exemplaar der feestplaat, uit te geven van wege het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, en een exemplaar van de beschrijving van die plaat en van de feestliedjes van den Heer Dr. J. P. Heye, worden uitgereikt, terwijl dan tevens eene LOTERIJ ZONDER NIETEN voor de vrouwen en meisjes zal plaats hebben.

Verder zal er eene EERE-POORT bij den driesprong in de Leydsche Buurt worden opgericht, welke des avonds zal geillumineerd worden.

Burgemeester en Wethouders houden zich overtuigd, dat even als Oegstgeest's Ingezetenen voor vijftig jaren het blijde feest der verlossing vierden door het illumineeren hunner huizen en het uitsteken van vlaggen, ook thans door de Ingezetenen bewijzen zullen worden gegeven van hooge waardering en belangstelling van en in de voor geheel Nederland zoo gewichtige gebeurtenis, van liefde voor het Huis van Oranje, voor vijftig jaren van zegen en voorspoed!

Burgemeester en Wethouders achten het overbodig de Ingezetenen op te wekken ook thans, zoo door het illumineeren hunner huizen als door het uitsteken van vlaggen, mede te werken tot opluistering van het Herinnerings-feest van Nederlands bevrijding en herwonnen onafhankelijkheid.

Geopend 21 October 1862

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Burgemeester, H. D. TERWEE.

De Secretaris, G. C. VAN DER HOEF, Weth. L. S.

Druk van J. J. Groen, Bakkersteeg te Leyden.

Afb. 4 Aankondiging van de festiviteiten in Oegstgeest ter gelegenheid van 50 jaar Koninkrijk. Bron: Google Boeken.

verdiende een fles wijn. Na afloop ging men aan de drank en om de resterende prijzen werd gedobbeld.

VERONTWAARDIGING

Wie deze beschrijving leest, zal ongetwijfeld beamen dat dit ruwe, op dierenmishandeling gebaseerde ‘volksvermaak’ niet door de beugel kan. In 1863 waren er talrijke anderen die er net zo over dachten. Het was de

Was de burgemeester van Oegstgeest bezig zijn straatje schoon te vegen?

tijd waarin de Vereniging tot bescherming van dieren (Den Haag, 1864) en de Vereniging tot veredeling van het volksvermaak (Amsterdam, 1871) in opkomst waren.

Voor we gaan zien hoe dit verder ging, keren we eerst nog even terug naar de hiervoor gegeven beschrijving van het katknuppelen. Le Franck voegde namelijk nog de volgende slotalinea toe: Ten slotte moet nog vermeld worden dat men nu vaak de kat door een kaatsbal vervangt, die er dan op dezelfde wijze uitgekneppeld wordt. Het spel verloopt wel iets anders, doordat de bal een levenloos object is en er nu eens langer inblijft, dan weer gemakkelijker uit stuitert. Ook in zijn tijd, honderd jaar voor de gemoederen in Oegstgeest verhit raakten en verscheidene Nederlandse kranten vraagtekens plaatsten bij het beoogde festijn, waren er dus al individuen die de gang van zaken bij de oorspronkelijke vorm van katknuppelen afkeurden. Verder was het kwelspel in sommige andere gemeenten al verboden. Overigens was het daarbij aanvankelijk soms niet het dierenleed, maar eerder de door de stomdronken deelnemers veroorzaakte overlast en de veiligheid van het publiek die de doorslag gaven bij de instelling van zo'n verbod.

GESUSTE GEMOEDEREN

De vergunning voor het organiseren van de feesten was verleend door het gemeentebestuur. Burgemeester Hendrik Derk Terwee voelde zich dan ook geroepen de verontruste gemoederen te sussen en verantwoording af te leggen. Dat deed hij middels een ingezonden stuk in de eerder genoemde krant met onder andere de volgende tekst:

‘Voor den boerenarbeider, die gewoonlijk geen paard of goed geweer bezit of in het billardspel ervaren is, waardoor hij aan sommige nummers van het programma geen deel kan nemen, en wiens leden, door het zware werk dat hij verrigt, niet staan om hard te loopen, in de mast te klimmen, boegspriet te loopen of tot het verrigten van andere dergelijke lichaams oefeningen, is in het programma opgenomen het zoogenoemde katknuppelen en haansabelen. En waarin bestaat dit nu? 1^e. dat men met knuppels naar eene hangende ton, waarin zich een korfbal bevindt, gooit en dat hij, die

de ton zoodanig raakt dat de bal er uit vliegt, den prijs bekomt en 2^e. dat een doode haan met den kop door eene mand hangt en dat hij, die geblinddoekt den haan den kop afslaat, den prijs behaalt, plus den haan voor de soep.’

Was de burgemeester bezig zijn straatje schoon te vegen? Dat lijkt niet het geval. Al meer dan twintig jaar zat er in Oegstgeest en elders geen kat meer in de ton, maar een

bal, zo liet de burgervader weten. Waarschijnlijk was het handiger geweest om te spreken over tonknuppelen in plaats van over katknuppelen. Het aanplakbiljet dat rond die tijd in Oegstgeest moet hebben gehangen spreekt inderdaad over ‘tonknuppelen’ (tonknuppelen) (afb. 4). Als de redactie van de *Leydse Courant* zich beter had geïnformeerd, waren de gemoederen vermoedelijk minder hoog opgelopen. ●

BRONNEN

- *Leydse Courant*, 26, 28 en 30 oktober 1863.
- J. le Franck van Berkhey, *Natuurlyke historie van Holland. Deel 3*, Amsterdam 1772-1776, p. 1350-1353.

Antwoorden fotovragen

- 1 De auto's op de foto staan op de Hazenboslaan. De stratencomplex is: De Frans Halslaan, de Pieter Molijnlaan en de Jacob van Ruysdaellaan kruising Rozenlaan.
- 2 Winkelcentrum De Lange Voort.
- 3 De Coöperatieve Raiffeisenbank.

- 4 Winkelcentrum Boerhaaveplein in Haaswijk.